

Torsdag med THORS

Hbl 9.11.78

I dag ska vi lyssna till vad prof. Thors har att säga om lyssma och en del andra intressanta uttryck. Vi påpekar som vanligt att han alltid är beredd att ta emot nya frågor och uppslag — sänd bara in dem till Dagboken, så vidarebefordrar vi.

En frågeställare har funnit ett par intressanta ord i almanacksanteckningar från decennierna kring sekelskiftet som gjorts av en sydösterbottensk sjökapt. Det är dis(s)ma och lyssma.

Disma kan jag inte förklara, inte nu åtminstone. Lyssma är däremot fullt klart: det är ett ord för "norrskan", som är känt från Österbotten (och Norrland). När den gamle sjökapt. skriver om "Härligt Lyssma från ost, nord över till SW.", passar det ju utmärkt med betydelsen "norrskan". — Lyssma hör ihop med ljus och lysa, ungefär som dialektordet Svinsylma "påsjuka" hör samman med svälla.

Helt kort skall jag beröra ett uttryck som tas upp av samme frågeställare: **finländska mark**. Frågeställaren gillar det inte.

Jag gör det inte heller. Jag brukar visserligen göra en klar skillnad mellan **finsk** "som avser finsktalande eller deras språk" och **finländsk** "som avser hela Finland eller alla dess inbyggare, oavsett språk" — jag gör alltså skillnad mellan **finsk litteratur** och **finländsk litteratur** —, men **finska mark** är ett av gammalt vedertaget uttryck, som vi inte skall ändra på.

Tack för hälsningarna!

En frågande känner tveksamhet inför adjektivets och substantivets form i vissa typer av uttryck. Det

gäller t.ex. **Skidåkning** är hälsosam(t), **Skidåkningen** är hälsosam och **Internationellt samarbete** är nyttigt och **Det internationella samarbetet** är nyttigt samt vidare **Det ordnas tandvård** för alla och **Tandvården** ordnas för alla.

Om det abstrakta ordet är subjekt, kan man ha både bestämd och obestämd form; båda kan användas, om det t.ex. gäller samarbete eller tandvård i allmänhet. Avser man däremot ett samarbete i en viss situation, brukas normalt bestämd form: det nordiska samarbetet är livligt. — Däremot brukas alltid obestämd form i allmän betydelse, om det aktuella ordet är objekt: Tennis ger god motion (inte: den goda motionen).

"Regelbunden motion är viktigt" (där predikativet uppträder i neutrumform, trots att **motion** är ett ord med den-genus) är ett speciellt fall. Det är i nutida svenska mycket vanligt att ord för skolämnen och närbesläktade ord fungerar så, att predikativet står i neutrum, oavsett huvudordets genus, t.ex. **Gymnastik** är svårt för somliga elever; **Tyska** kan vara besvärligt. Sådana uttryck måste anses fullt korrekta. Men: **endast** om huvudordet har obestämd form. Det måste heta: **Gymnastiken** är svår.

En frågande undrar, med hänvisning till att hälsningen **Morjens** i spalten förklarats ur tyskans **Morgen**, om det inte är så att det kommer av latinets **morien** "döende" — medeltida munkar skulle ha hälsat varandra med det ordet.

Jag tror trots allt inte, att förklaringen till **morjens** är en sådan latinsk hälsning. Man skulle snarast vänta sig en annan latinsk form (t.ex. **moribundus** "dödsdömd"). Det finns ju å andra sidan goda exempel på förkortning av **(god)morgon** såsom vårt **mors** och norrmännens **morn**.

Carl-Eric Thors

23.11.1978

HUFVUDSTADSBLADET

Torsdag med THORS

Hädanefter ska vi inte kalla budgeten **stat-s-förslag** utan **hålla oss till det mera logiska STATFÖRSLAG**, som prof. Thors rekommenderar i dagens text.

Frågor mottas fortfarande i vanlig ordning!

En frågande säger: "I Vanda finns en stadsdel med namnet **Varistorna** (Varisto). Vad betyder detta namn som märkligt nog står i bestämd form pluralis?"

Namnet är onekligen märkvärdigt. Det skall först sägas att skriftformen är egendomlig: det lokala uttalet är "variston", och jag kan inte se något skäl att i skrift göra detta till en pluralform. — Den svenska uttalsformen tycks ha uppkommit så, att det finska **Varisto** har försetts med bestämd slutartikel i svenskan. Tyvärr har mina försök att finna ursprunget till **Variston** inte lyckats. Diskussioner med kolleger på svenskt och finskt håll har inte heller gett något resultat. Möjligen skall namnet fattas så, att ett finskt namn av gammalt ursprung har inlånats i traktens svenska dialekt och omformats till **Varisto(n)**. Många egendomliga namn i våra svensksbygder är av principiellt samma slag.

För någon tid sedan var det här i spalten tal om uttrycket **borgerlig dramatik**. Frågeställaren har inte varit nöjd med svaret, utan vill ha klarare besked.

Mitt svar tog fasta på uttrycket i historisk belysning. Det är emellertid tydligt att frågeställaren avser användningen av uttrycket t.ex. i nutida kritik. Jag har diskuterat

frågan med en av våra yngre författare. Borgerlig dramatik i ett nutidssammanhang avser — i varje fall oftast — en dramatik som baserar sig på individens psykologi, detta i motsats till dramatik som tar fasta på sociala problem som väsentliga för skeendet och för personernas handlingar. Problem inom en familj t.ex. kan ses i ljuset av familjemedlemmarnas psykologi, men sociala fakta kan också vara en förklaring till handlingen.

En annan frågande har tagit upp ordet **statsförslag**. "Det heter väl **statsförslag**, utan s, eller hur?"

Ordet **stat** har inte bara betydelsen "statlig sammanslutning", utan också innebörden "budget". I betydelsen "statlig sammanslutning" har sammansättningarna alltid s i fogen, t.ex. **statsminister**. När betydelsen är "budget", växlar fogens form: det heter å ena sidan **Statskontoret**, men å andra sidan **statsförslag** (så alltid i rikssvenskt språkbruk).

Enligt min mening är det skäl att på något sätt understryka att **statsförslag** inte är "statens förslag", utan "förslag till stat, dvs budget" och hålla på formen utan s.

"Är det någon skillnad mellan orden **frukost** och **morgonmål** i betydelsen 'första måltid på morgonen'?" För mig är orden helt liktydiga, men **morgonmål** är ett betydligt sällsyntare ord.

"Hur skall ordet **moloken** uttalas?" Det uttalas med betoning på **-lok-** och långt o i denna stavelse, således "molöken". — Det låter som ett ord av främmande ursprung men är rent svenskt, bildat av **mod** i den gamla betydelsen "lynne" och stammen i det gamla ordet **luka** "stänga". "Med slutet lynne" har det ordagrant betytt.

Carl-Eric Thors